D a n i e l B Â L B Ă

Universitatea „Babeş-Bolyai“ din Cluj Napoca, Facultatea de Studii Europene
“Babeş-Bolyai” University of Cluj Napoca, Faculty of European Studies

“Cunoaşte-te pe tine însuţi” Aspecte controversate ale maieuticii socratice

”Know yourself ”. Controversial Aspects of Socratic Maieutics

Socrates (470/469-399 BC) is a leading figure of ancient Greek philosophy, on the one hand because of its innovative thinking that resulted within Athenian society so strong that hostility has reached his condemnation to death for atheism, corrupting youth, and introducing new gods, and on the other hand due to the fact that base their vision of man, world and life on solid scientific grounds and therefore no longer concerned about the philosophy of nature or metaphysical matters, but the problem of building human existence. What is however self-knowledge? Can we to know ourselves? Modern psychological sciences, especially psychoanalysis shows us how human unconscious is unknown and that there is strong springs in the deeper structures of the human psyche.

Keywords: Socrates, self-knowledge, What is however self-knowledge?
Institution’s address: str. Em. de Martonne nr. 1 , 400090 Cluj-Napoca, Tel/fax: + 40 264 590251
Personal e-mail: *danielsig84@yahoo.com*

Auzind acestea, Socrate îl întrebă: – Dragă Eutidem, ai fost vreodată la Delfi? – Chiar de două ori. – Ai citit inscripţia de acolo: «Cunoaşte-te pe tine însuţi»? – Da, am citit-o. – Ci, spune-mi: ai uitat cuvintele acestea, sau ai reţinut îndemnul de a te strădui să afli ce-i cu tine? – Zău că nu, nu am uitat, de altfel mi se pare că-ţi dai seama despre ce este vorba. Căci cu greu aş fi putut avea cunoştinţă despre alte lucruri, dacă nu m-aş fi cunoscut mai întâi pe mine însumi[1].

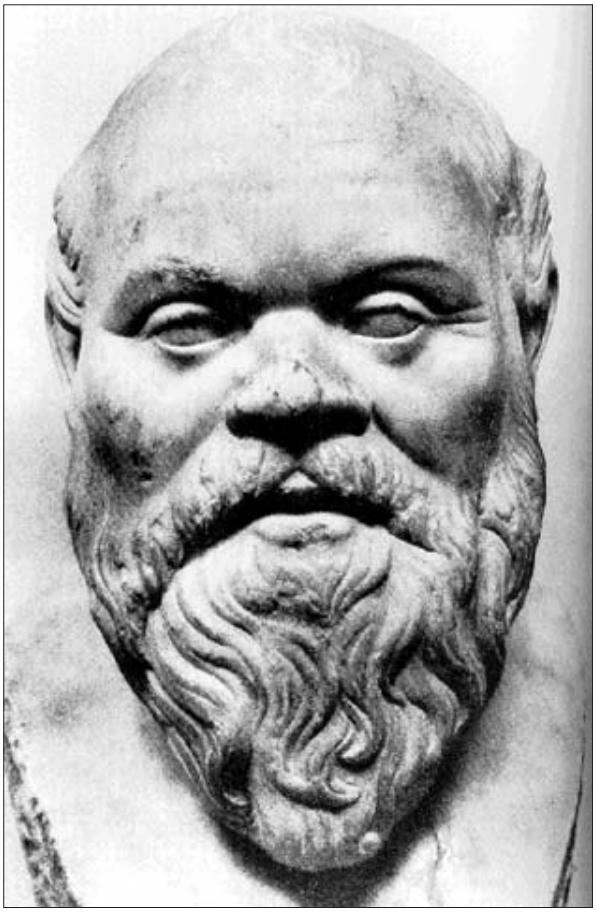
Xenofon, *Amintiri despre Socrate*, IV, 2.

Socrate (470/469-399 î.e.n.) este o personalitate marcantă a filosofiei antice greceşti, pe de o parte datorită caracterului inovator şi provocator al gândirii sale, care a determinat în interiorul societăţii ateniene o ostilitate atât de puternică încât s-a ajuns la condamnarea sa la moarte pentru ateism, coruperea tineretului şi introducerea de noi zeităţi, iar pe de altă parte datorită faptului că îşi fundamenta viziunea sa despre om, lume şi viaţă pe temeiurile solide ale ştiinţei[2], de aceea nu se mai preocupa de filosofia naturii sau cu problemele metafizice, ci cu problema edificării existenţei omeneşti.

Este important de menţionat că Socrate nu a lăsat scris nici un sistem filosofic, el obişnuia să discute liber cu cei care considera că pot înţelege filosofia şi au potenţial în a se cunoaşte pe sine, de aceea efortul de a delimita concepţia lui Socrate de cea a lui Platon nu se poate face fără a cerceta scrierile lui Xenofon, Platon, Aristotel, şi chiar ale duşmanului său, Aristofan[3].

Sintagma „Cunoaşte-te pe tine însuţi”, care i se atribuie de obicei lui Socrate, este de fapt o reluare după o faimoasă inscripţie de pe frontispiciul templului de la Delfi al lui Apolo; aici exista un oracol unde Pythia (aleasă dintre ţărăncile de la Delfi), inspirată de Apolo, profetiza în cripta templului; Mircea Eliade vorbeşte despre un „delir pythic”, iar Platon compara delirul Pythiei cu inspiraţia poetică dată de muze ori cu elanul amoros al Afroditei. După Plutarh, „zeul se mulţumeşte să o umple pe Pythia de viziunile şi lumina care clarifică viitorul; în aceasta constă *enthousiasm*-ul. Pe monumentele figurate, Pythia este calmă, senină, concentrată, ca şi zeul care o inspiră[4].

Ar fi interesant de văzut care ar putea fi conexiunile între cultul delfic, „delirul Pythiei” şi „daimon-ul” socratic, şi dacă este posibil ca Socrate să se considere ca fiind „cel mai înţelept dintre oameni”[5] tocmai ca urmare a faptului că Pythia a spus acest lucru şi că se simţea „dator” în a continua şi dezvolta îndemnul delfic. „(Chairephon)... odată s-a dus la Delfi şi a

Bustul lui Socrate

http://upload.wikimedia.org/wikipedia/ro/e/e3/Socrate.png

îndrăznit să întrebe oracolul – să nu vă supere judecătorilor, ce am să vă spun – dacă este cineva mai înţelept decât mine. Pythia i-a spus că nimeni nu-i mai înţelept decât mine. Chairephon a murit, însă despre acest răspuns vă poate da mărturie fratele lui, care tocmai se află aici". (*Apărarea lui Socrate*, 21a). Acest răspuns al Pythiei a născut numeroase controverse deoarece se credea că în faţa preotesei se afla un vas cu două boabe de fasole din care ea alegea unul la întâmplare. Răspunsul era afirmativ dacă bobul era alb si negativ dacă bobul era negru. Problema apare atunci când ne gândim că filosoful atenian, care nu a părăsit niciodată cetetea şi nu a publicat nici măcar un rând, dobândise o faimă aşa de mare, iar oracolul de la Delfi îşi risca reputaţia[6] declarând că Socrate e mai înţelept chiar decât oracolul însuşi. Se crede totuşi că răspunsul oracolului s-a dat în scris şi în secret celui ce pusese întrebarea, cu toate că acest lucru contrazice textul lui Xenofon cum că acesta ar fi fost dat în public „în prezenţa multora". Acestă sentinţă va cunoaşte mai târziu şi o variantă latină la Cicero: „Nosce te ipsum"[7].

Este important de menţionat faptul că Socrate a considerat mai târziu că metoda sa de învăţare a altora este un fel de „moşire" spirituală[8]: *„Lasă-te în seama mea, ca a unuia care este fiu de moaşă, moşind el însuşi, şi dă-ţi silinţa să răspunzi cât mai bine îţi va sta în putinţă la ce te voi întreba. Iar dacă cercetându-ţi spusele, voi socoti că ceva seamănă a nălucire neadevărată, o voi smulge binişor şi o voi lepăda deoparte, iar tu să nu te mânii".(Theaitetos, 151, c)*[9]. Vedem că Socrate nu propunea altora să înveţe adevăruri de-a gata, ci îi provoca la discuţii, oriunde era invitat sau oriunde mergea, asupra problemelor: ce este drept şi nedrept, bine şi rău, demn şi nedemn; care este cea mai bună formă statală, ce sunt evlavia şi virtutea? Aceste lucruri nu îşi propuneau ca interlocutorii să şi însuşească punctele de vedere ale autorului, ci se pleca de la părerile curente ale acestora, care erau în general neîntemeiate, şi prin discuţie să se indice drumul spre adevăr. Spre deosebire de sofişti, care nu erau atât de interesaţi de aflarea adevărului cât de glorie (existând o adevărată competiţie, pentru că această activitate le aducea mai mulţi elevi, dar şi mai mulţi bani pe lecţile predate), şi care căutau mereu contradicţile existente, învăţând pe discipoli cum să poată susţine cu succes ambele aspecte ale unei probleme[10], Socrate propunea o întoarcere a omului spre cunoaşterea de sine, filosoful atenian crezând că fiecare are posibilitatea de a cunoaşte adevărul, important fiind să-şi amintească[11] adevărurile cu care noi ne-am născut, iar el neavând decât rolul unei moaşe care ajută la naşterea spirituală a discipolului.

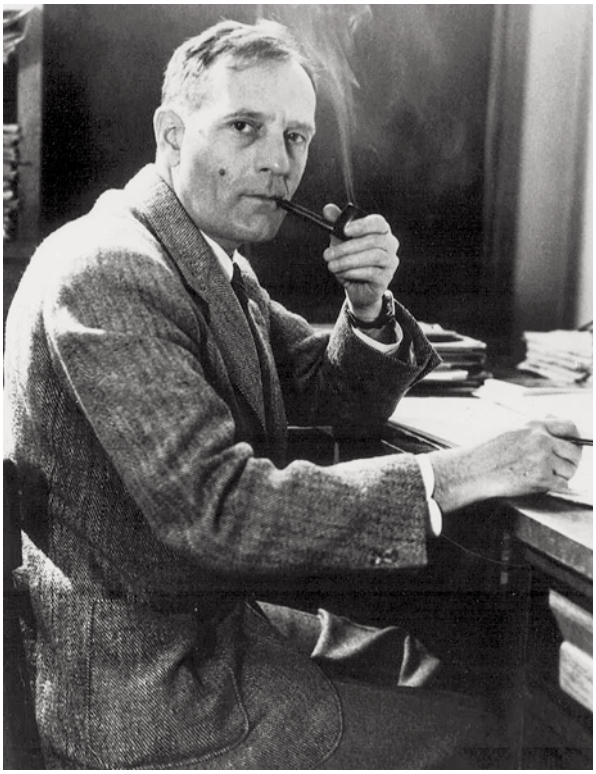
Ce este totuşi cunoaşterea de sine? Putem noi să ne cunoaştem pe noi înşine? Ştiinţele psihologice moderne, îndeosebi psihanaliza[12], ne arată cât este de necunoscut inconştientul uman şi ce resorturi puternice există în cele mai profunde structuri ale psihicului uman. Atât de necunoscut este încât mai târziu Giovanni Papini va considera că este un chin „blestemat" faptul că suntem înzestraţi cu conştiinţă şi că este aproape imposibil să ne cunoaştem pe noi înşine: „*Nu ştiu câţi oameni cunosc chinul blestemat de a nu se regăsi pe ei înşişi, grecii cu al lor «cunoaşte-te pe tine însuţi» şi Ibsen cu «fii tu însuţi» mă irită într-un chip de necrezut. Cum să fac să mă cunosc pe mine însumi, dacă nu sunt în stare să mă regăsesc (...) dacă nu ştiu care e sâmburele ireductibil, rămăşiţa ultimă a personalităţii mele?*[13] Problema este în ultima instanţă mult mai complexă decât ar părea la prima vedere, s-ar putea crede că este foarte simplu să te cunoşti pe tine, mai ales că tu eşti obiectul propriei tale subiectivităţi. Dar ce se întâmplă atunci când crezi că te cunoşti pe tine, sau că poţi să te cunoşti dar fără să-ţi poţi explica ce se întâmplă cu tine? Există cumva adevărul în noi înşine, adevăr pe care putem să-l cunoaştem? Acţionăm conform unor pre-determinări sau suntem proprii noştri stăpâni? Într-adevăr, a te cunoaşte pe tine însuţi înseamnă să poţi da răspuns la aceste întrebări.

Conform teoriei platoniciene, efortul nostru în cunoaştere constă în faptul re-amintirii adevărurilor pe care le purtăm, iar îndemnul „cunoaşte-te pe tine însuţi" ar fi întru totul întemeiat, dar ce se întâmplă

dacă nu suntem purtătorii adevărului, iar cunoaşterea de sine nu este decât o auto-amăgire?

Problema care intervine în cazul lui Socrate este aceea că apelul la autoritate[14] de care acesta face dovadă în cazul misiunii sale nu constitue un argument valid pentru a accepta ca fiind adevărat scopul misiunii sale: „*Divinitatea mă sileşte să să-i moşesc pe alţii(...) Cât despre aceia care vin să stea în preajma mea, la început, îmi par neînvăţaţi, unii chiar de-a binelea; cu toţii însă, stând împreună mai mult cu mine şi cu ajutorul pe care Divinitatea îl dă cui vrea ea, este de mirare cât de mult înaintează, după cum li se pare şi lor înşile, ca şi celorlalţi" (Theaitetos, 150 d, e)*[15]. Este interesant cum are loc procesul cunoaşterii de sine; conform mărturiei platoniciene, „Divinitatea" este cea care îl „sileşte" pe Socrate să aibă grijă de cei neînvăţaţi, iar aceştia, stând mai mult pe lângă Socrate şi cu „ajutorul" pe care îl acordă „Divinitatea", înaintează în cunoaştere. Din nou apare o posibilă problemă, filosoful atenian se prezintă pe sine ca un fel de instrument activ al „Divinităţii", dar ce se întâmplă atunci când acest instrument greşeşte, sau dominat de patimi îi învaţă pe alţii ce este virtutea? Iar dacă *„ajutorul pe care îl dă Divinitatea cui vrea ea"* este, după cum pare, dominat de subiectivitate, atunci ce rost mai are îndemnul de a te cunoaşte pe tine însuţi, ştiind că dacă nu beneficiezi de graţiile divinităţii, atunci şi voinţa de a te cunoaşte este neînfăptuibilă?

Concepţia antică grecească era că omul este un microcosmos, imagine fidelă a macrokosmos-ului sau a universului, aşa că îndemnul delfic de cunoaştere a propriei persoane era în concordanţă cu aceast tip de gândire; dacă reuşeşti să te auto-cunoşti atunci îţi sunt accesibile şi tainele universului, iar cu cât cunoaşterea de sine era mai dezvoltată, cu atât mai mult înţelegerea misterului existenţei şi cunoaşterea universului era mai înfăptuibilă. Teoriile ştiinţifice moderne încearcă să explice cum a luat naştere universul, dacă este în expansiune, dacă este finit sau infinit; o primă noutate ar fi că relativitatea permite ca spaţiul să fie considerat fie finit, fie infinit, în întinderea şi volumul său. Şi aceasta în ambele cazuri, fără să existe vreo margine sau limită, această teorie a varietăţilor (sau geometrie neeuclidiană) permite această inovaţie, punând capăt unei dispute care a început din Antichitatea greacă. Cosmologia modernă restructurează profund modul nostru de a concepe universul, dacă până în preajma Renaşterii lumea era considerată închisă, întinderea ei fiind redusă la sistemul nostru solar, limitat de sfera stelelor fixe, abia în secolul al XIX-lea, astronomii au extins-o la galaxia noastră, Calea Lactee[16]. Unii gânditori ca Giordano Bruno şi Immanuel Kant au bănuit totuşi că ar mai exista şi alte regiuni ale universului, necunoscute. Teoriile ştiinţifice şi filosofice ale astronomiei copernicane, care *„smulgând Pământul din centrul lumii şi situându-l în cer printre planete, a subminat înseşi temeliile ordinii cosmice tradiţionale cu structura ei ierarhică şi cu opoziţia calitativă între domeniul ceresc al fiinţei imuabile şi regiunile terestre sau sublunare ale schimbării şi disoluţiei"*[17], au avut drept rezultat răspândirea scepticismului şi stupefacţiei, nu numai în ştiinţe ci chiar în filosofie şi literatură.

Edwin Hubble

În urma unor aprige dispute între astronomi, Edwin Hubble a demonstrat, în 1924, că există şi alte galaxii, în afară de Calea Lactee. Universul se descoperea astfel telescoapelor ca fiind de nenumărate ori mai întins decât se crezuse. Astăzi, observarea a zeci de mii de galaxii ne asigură că dimensiunile lui depăşesc un miliard de ani-lumină, fără să putem şti cu certitudine dacă dimensiunile şi volumul îi sunt finite sau infinite.

Care sunt consecinţele celor afirmate mai sus? Se poate spune că promovarea unui agnosticism, oarecum firesc, şi a unui scepticism lucid pot constitui o soluţie pentru provocările aduse de teoriile ştiinţelor moderne (psihanaliza, cosmologia modernă) referitor la posibilitatea cunoaşterii sinelui, şi implicit, conform concepţiei antice, a cunoaşterii cosmosului? Nu cred că o astfel de atitudine ne-ar ajuta să sperăm că odată vom putea să cunoaştem ce este omul, sau mai concret ce suntem noi. Ce putem face? Dacă ne direcţionăm posibilităţiLe cunoaşterii numai într-o direcţie, atunci şansele noastre de a ne cunoaşte se vor reduce direct proporţional cu efortul pe care-l depunem.

Concluziile care se impun sunt acestea: cunoaşterea de sine propusă de Socrate este folositoare în maniera în care nu direcţionează toate resursele cunoaşterii

doar spre acest tip de cunoaştere, şi asta pentru că această focalizare chiar ne-ar putea îndepărta de o cunoaştere obiectivă, iar orientarea doar spre o cunoaştere în afara subiectivităţii ne-ar duce la acutizarea propriei ignoranţe; *ergo* nici cunoaştere de sine, nici cunoaşterea cosmosului nu se pot face subestimându-se reciproc.

O altă problemă apare dacă ne gândim la posibilitatea cunoaşterii de sine, în cazul metodei socratice invocarea unei autorităţi ridică multe semne de întrebare pentru că acest lucru ar însemna că nu în noi există necesitatea şi îndemnul de a ne cunoaşte, ci că aceste lucruri rezidă în afara noastră, iar Socrate era tocmai acest instrument al „Divinităţii".

Note:

1. Xenofon**,** *Amintiri despre Socrate*, IV, 2, traducere din limba greacă veche de Gr. Tănăsescu, editura Univers, Bucureşti, 1987, p. 107.
2. Diac. prof. dr. Nicolae Balca, *Istoria Filosofiei Antice*, Bucureşti, editura IBMBOR, 2004, p. 102 sq.
3. Aristofan, *Teatru (Pacea, Păsările, Broaştele, Norii),* traducere de Eusebiu Camilar şi Ştefan Bezdechi, editura de Stat pentru Literatură şi Artă, Bucureşti, 1956, p. 352, Aristofan va pune în gura lui Socrate cuvintele acestea: "El, Zeus, doar nici nu există", şi îl va prezenta pe el ca un sofist foarte versat care-l învaţă pe Strepsiade arta sofistică.
4.Mircea Eliade, *Istoria credinţelor şi ideilor religioase,* traducere din franceză de Cezar Baltag, Bucureşti, editura Univers Enciclopedic, 2005, p. 174.
5. Platon, *Banchetul şi alte dialoguri,* traducere de Ştefan Bezdechi şi C. Papacostea, Bucureşti, editura Mondero, 2002, p. 12.
6. Gregory Vlastos, *Socrate, ironist şi filosof moral,* traducere din limba engleză de M. Rădulescu, Bucureşti, editura Humanitas, 2002, p. 350, sq. Autorul subliniază diferenţa între relatarea lui lui Platon şi cea a lui Xenofon, cel din urmă este prezentat ca fiind mai puţin credibil.
7. Cicero, *Tusculanae disputationes, 1, 22, 52.* apud Virgil Matei, Dicţionar de maxime, reflecţii, expresii latine comentate, Bucureşti, editura Scripta, 1998, p. 205.
8. mama sa, Fainarete, era moaşă.
9. Platon, *Opere, VI (Parmenide, Theaitetos, Sofistul, Omul Politic*), traducere şi note de Sorin Vieru, C. Noica, et alii, Bucureşti, editura Ştiinţifică, 1989, p. 193.
10. W.K.C. Guthrie, *Sofiştii*, traducere din limba engleză de M. Udma, Bucureşti, editura Humanitas, 1999, p. 47, sqq.
11. Platon, *Phaedros*, 72e, 92d, Philebos, 34c.
12. Psihanaliza (psyche = suflet, viaţă, ana = în adâncuri, jos, lyse = a dezlega, a desface) este ştiinţa care se ocupă cu dezlegarea tainelor adâncurilor sufleteşti; apud *A Greek-English Lexicon,* compiled by Henry George Liddell and Robert Scott, revised and augmented throughout by Sir Henry Stuart JONES ... With a revised Supplement 1996), Clarendon Press, Oxford, 1843-1996.
13. Giovani Papini, *Un om sfârşit,* traducere din italiană de Ştefan Augustin Doinaş, prefaţă de Edgar Papu, Bucureşti, editura pentru Literatură Universală, 1969, p. 238.
14. *Argumentum ad verecundiam* (în latină: argumentare ce apelează la respect). Sesizat de J. Locke referitor la respectul şi supunerea datorate autorităţii cuiva, înţelegându-se prin aceasta că este vorba de o autoritate relevantă pentru domeniul în care se plasează problema în discuţie, apud *Dicţionar de filosofie şi logică,* (consultant Anthony Flew), traducere din engleză de D. Stoianovici, Bucureşti, editura Humanitas, 1996, pp. 34-35.
15. Platon, *Opere, VI (Parmenide, Theaitetos, Sofistul, Omul Politic*), traducere şi note de Sorin Vieru, C. Noica, et alii, Bucureşti, editura Ştiinţifică, 1989, p. 102.
16. ***, *Dicţionar de istoria şi filosofia ştiinţelor*, volum coordonat de Dominque Lecourt, traducere din franceză de Laurenţiu Zoicaş (coord.), A. Ardeleanu, C. Capverde, et alii, Iaşi, editura Polirom, 2005, pp. 1363-1365 (vide articolul "Univers").
17. Alexandre Koyré, *De la lumea închisă la universul infinit,* traducere din engleză de Vasile Tomoiu, traducerea citatelor din latină de Anca Băluţă-Skultéty, Bucureşti, editura Humanitas, 1999, p. 28., sq. Autorul afirmă că de fapt lui Nicoale Cusanus i se cuvine meritul –sau crima- de a afirma infinitatea Universului, p. 12.

Bibliography:

1. Aristofan, *Teatru (Pacea, Păsările, Broaştele, Norii)/Theatre (Peace, Birds, Frogs, Clouds),* traducere de Eusebiu Camilar şi Ştefan Bezdechi, editura de Stat pentru Literatură şi Artă, Bucureşti, 1956.
2. Nicolae Balca, *Istoria Filosofiei Antice/History of Ancient Philosophy*, Bucureşti, editura IBMBOR, 2004.
3. Mircea Eliade, *Istoria credinţelor şi ideilor religioase/History of religious beliefs and ideas,* traducere din franceză de Cezar Baltag, Bucureşti, editura Univers Enciclopedic, 2005.
4. Alexandre Koyré, *De la lumea închisă la universul infinit/From the Closed World to the Infinite Universe,* traducere din engleză de Vasile Tomoiu, traducerea citatelor din latină de Anca Băluţă-Skultéty, Bucureşti, editura Humanitas, 1999.
5. Giovani Papini, *Un om sfârşit/An ended man,* traducere din italiană de Ştefan Augustin Doinaş, prefaţă de Edgar Papu, Bucureşti, editura pentru Literatură Universală, 1969.
6. Platon, *Banchetul şi alte dialoguri/Symposium and other dialogues,* traducere de Ştefan Bezdechi şi C. Papacostea, Bucureşti, editura Mondero, 2002.
7. Gregory Vlastos, *Socrate, ironist şi filosof moral/Socrates, ironist and moral philosopher ,* traducere din limba engleză de M. Rădulescu, Bucureşti, editura Humanitas, 2002
8. Xenofon**,** *Amintiri despre Socrate/Memories about Socrates*, IV, 2, traducere din limba greacă veche de Gr. Tănăsescu, editura Univers, Bucureşti, 1987